

УДК 001.3-026.451(=161.2:438.31)"19/20"
DOI <https://doi.org/10.15407/nz2020.02.420>

УКРАЇНОЗНАВСТВО В КРАКОВІ ЯК ОСЕРЕДОК ЗМІЦНЕННЯ ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО ПАРТНЕРСТВА: ПОСТАТІ, НАПРЯМКИ, ПЕРСПЕКТИВИ

Анастасія КРИВЕНКО

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9353-2919>
кандидат історичних наук, науковий співробітник,
Інститут народознавства НАН України,
відділ етнології сучасності,
проспект Свободи, 15, 79000, м. Львів, Україна
e-mail: n.d.kryvenko@gmail.com

Дослідження польсько-українського співробітництва в українознавчих осередках Кракова сьогодні є науково актуальним та суспільно необхідним завданням. Актуалізують цю тематику відсутність спеціальної розвідки про стан українознавчої науки в Польщі, зокрема в Кракові, брак поінформованості вчених про низку наукових подій з обох сторін, суспільно-політичні виклики, пов'язані з відмінним трактуванням історичних подій, їх політизацією та необхідністю продовжувати міжнародний науковий діалог з огляду на інтеграцію української науки в міжнародний науковий процес. Метою дослідження є простежити тенденції розвитку науково-дослідної та освітньої діяльності у сфері українознавства в Кракові, а також проаналізувати їхній вплив на процес зміцнення польсько-українського партнерства. Об'єктом статті є краківський українознавчий осередок: наукові установи, основні представники та ініціатори міжнародної польсько-української співпраці. Предметом є основні напрями, результати, а також труднощі та перспективи міжнародної співпраці польських і українських українознавців у Кракові. Джерельною основою статті є інтерв'ю з представниками польських наукових установ, які досліджують різні аспекти українознавства, а також підтримують наукові контакти з українськими фахівцями. Стаття ґрунтується на засадничих методологічних підходах наукового дослідження й передбачає застосування таких методів: інтерв'ювання згідно з підготовленим запитальником, порівняльно-історичний, структурно-функціональний, типологічний аналіз тощо.

Ключові слова: українознавство, Краків, наукова співпраця, представники, напрями, перспективи.

Anastasiia KRYVENKO

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9353-2919>

Candidate of Sciences in History, Researcher
of the Institute of Ethnology of the National Academy
of Sciences of Ukraine,

in the department of Modern Ethnology,
Svobody Avenue 15, 79000, Lviv, Ukraine
e-mail: n.d.kryvenko@gmail.com

UKRAINIAN STUDIES IN CRACOW AS THE CENTER OF STRENGTHENING OF THE POLISH-UKRAINIAN PARTNERSHIP: FIGURES, DIRECTIONS, PERSPECTIVES

The research of the Polish-Ukrainian cooperation in the Ukrainian studies centers in Cracow is a scientifically actual and socially necessary task. There is a lack of special articles about the state of Ukrainian studies in Poland, in particular in Cracow. There is also lack of knowledge about scientific events on both sides and socio-political challenges related to different traditions of interpretation of historical events by the scientists in both of the states, their politicization and the necessity to continue the international scientific dialogue in the process of the integration of Ukrainian science in the international contemporary science. The goal of the article is to trace the trends in the development of research and education in the field of Ukrainian studies in Cracow, — to analyze their influence on the process of strengthening of the Polish-Ukrainian partnership. The object of the article is activity of the Cracow Ukrainian Studies Center: scientific institutions in particular. The subject of the research is the main directions, results, the difficulties and prospects of the international cooperation between Polish and Ukrainian researchers. The sources of the article are interviews with the representatives of Polish scientific institutions. The article is based on the fundamental methodological approaches of the scientific research and includes the use of various methods: interviewing, comparative-historical, structurally-functional, typological analysis, etc.

Scientific Polish-Ukrainian cooperation was launched in Cracow in the Jagiellonian University in the second half of the 20th century, and since 1990s it has taken place at the greatest activation in establishing international contacts. The leading Ukrainian centers in Cracow today are structural units of the Jagiellonian University, Polish Academy of Sciences, Polish Academy of Learning and museums. Ukrainian studies in Cracow are represented by the row of scientists: V. Mokryy, Y. Moklak, J. Yacek Bruski, Z. Libera, A. Betley, A. Gronek, V. Nagirnyy and others. In their researches scientists are analyzing the historical, ethnological, art studies, linguistics and literary processes that are associated with Ukraine, which popularize Ukrainian studies in the international scientific community. That means the growth of the activity of Ukrainian researchers in Cracow, student's concern about Ukrainian studies, appearance of respectable collective monographs, implementation of joint projects and planning of new ones.

Keywords: Ukrainian studies, Cracow, scientific partnership, representatives, directions, perspectives.

Вступ. Наукова співпраця між дослідниками з різних країн є істотним компонентом сучасних міжнародних взаємин, і його результати мають вплив як на формулювання наукових парадигм, так і на суспільні настрої. Інтелектуальні еліти відіграють найбільшу роль у розвінчанні взаємних стереотипів та упереджень між різними спільнотами, в недопущенні розвитку ворожих настроїв. З цього огляду аналіз польсько-українського співробітництва в українознавчих осередках Кракова є науково актуальним та суспільно необхідним завданням. Метою дослідження є простежити тенденції розвитку науково-дослідної та освітньої діяльності у сфері українознавства в Кракові, та ширше — їхній вплив на процес зміцнення польсько-українського партнерства.

Проект на обрану тему я зреалізувала в рамках Стипендіальної Програми уряду Республіки Польща для Молодих Науковців впродовж жовтня 2017 — червня 2018 рр., що дало мені можливість безпосередньо познайомитися з українознавчими осередками та їхніми представниками в Кракові. Вважаю доцільним поділитися результатами моїх спостережень та наукових пошукувань, здійснених в ході реалізації проекту.

Після розпаду СРСР вже з початку 90-х років ХХ століття активізувалася співпраця між Україною та Республікою Польща, спрямована на досягнення та зміцнення польсько-українського стратегічного партнерства. Наслідок — поява україністичних та українознавчих наукових центрів, де здійснювалися спільні дослідження польськими та українськими вченими різних аспектів історії, мистецтва, культури, літератури України.

Водночас розгорнулася інтелектуальна дискусія серед істориків України та Республіки Польща стосовно трактування та оцінки окремих подій історичного минулого ХХ ст. (українсько-польських війн, питання героїзації чи антигероїзації діяльності національно-визвольних угруповань ОУН-УПА та їх провідників, волинської трагедії 1943 року, операції «Вісла» тощо).

Провідну роль в налагодженні польсько-українського партнерства та пошуку шляхів подолання стереотипів, конфліктів та труднощів на шляху до зміцнення добросусідських відносин між обома державами покладають на спільні історичні дослідження польських та українських науковців. Українознав-

чі дослідження в Кракові мають свої особливості, зважаючи на спільну культурно-історичну спадщину Малопольського воєводства Республіки Польща та Західної України. Відтак метою дослідження є простежити тенденції розвитку науково-дослідницької та освітньої діяльності у сфері українознавства в Кракові, та ширше — їхній вплив на процес зміцнення польсько-українського партнерства.

Досягнення мети передбачає виконання наступних завдань:

- охарактеризувати основні осередки українознавства в Кракові та вектори їхніх досліджень, форми популяризації української тематики серед молодшого покоління та залучення українських вчених в науково-освітній процес;
- виокремити основних представників краківського українознавства та їхній внесок у процес зміцнення польсько-українських наукових зв'язків;
- дослідити головні здобутки та труднощі в процесі налагодження міжнародного польсько-українського наукового партнерства;
- з'ясувати наукову та суспільно-політичну роль співпраці українських та польських українознавців в Кракові та її подальші перспективи.

Об'єктом розвідки є краківські українознавчі осередки: науково-освітні установи, основні представники та ініціатори міжнародної польсько-української співпраці. *Предметом* є основні напрями, результати, труднощі та перспективи міжнародної співпраці польських і українських дослідників в Кракові.

Хронологічні межі розвідки охоплюють період від відновлення незалежності Польщею та Україною 1989/1990 до 2018 рр., тобто від часу активізації налагодження польсько-українського наукового партнерства до часу реалізації проекту в Кракові.

В сучасній зарубіжній та українській історіографії відомі розвідки про дослідження української історії польськими дослідниками в різних наукових осередках Польщі (статті Тадеуша Стегнера (Tadeusz Stegner), Якуба Левицького (Jakub Lewicki), Ізабелі Рёскау-Ридел (Izabel Röska-Rydel), Леодніда Зашкільняка і ін. [1; 2; 3; 4]. Натомість окремої розвідки про Краків як сучасний осередок зміцнення польсько-українського наукового співробітництва ще не написано.

Джерельною основою статті є інтерв'ю з представниками польських наукових установ, які досліджу-

ють різні аспекти українознавства, а також підтримують наукові контакти з українськими фахівцями. Доповнюють джерельну базу дослідження з різних аспектів української історії, культури, мистецтвознавства, етнології, написані краківськими вченими; матеріали з міжнародних конференцій, присвячених українській тематиці; періодичні видання українознавчих наукових осередків в Кракові тощо. Робота опирається на засадничих методологічних підходах дослідження історичних явищ (об'єктивність, історичність, системність, міждисциплінарність наукових досліджень) і передбачає застосування різних методів (проведення інтерв'ю згідно з підготовленим запитальником, порівняльно-історичний, структурно-функціональний, типологічний аналіз і ін.).

Основна частина. У другій половині ХХ ст. був створений один з перших в Польщі українознавчих осередків в Ягеллонському Університеті в Кракові. Під впливом першого директора Інституту Російської Філології, а потім керівника Факультету Української Літератури Річарда Лужного (Ryszard Łużny) і працівників кафедри історії народів СРСР Історичного Відділу — Яна Козіка (Jan Kozik), Владислава Серчика (Władysław Serczyk), Антонія Подрази (Antoni Podraza) — професійну діяльність розпочали низка науковців, які в центрі своїх наукових зацікавлень поставили процеси, що тою чи іншою мірою стосувалися України [5; 6; 7; 8; 9; 10; 11; 12]. Ці дослідники надихнули наукове середовище до продовження українознавчих студій, активізація яких припадає на пострадянський період і повернення незалежності обома державами.

Сьогодні найбільшим науковим осередком в Кракові, зокрема українознавчим, традиційно залишається **Ягеллонський університет**. Історичні дослідження та польсько-українську наукову співпрацю надалі провадять працівники **Інституту Історії (Instytut Historii Uniwersytetu Jagiellońskiego)** (існує з 1970 року). Саме історики в 1990 році ініціювали процес міжнародного наукового діалогу між українськими та польськими дослідниками, організувавши разом з Фондацією ім. Св. Володимира міжнародну конференцію в Кракові, присвячену українській політичній думці ХХ ст. [13]. Мету конференції виголосив один із організаторів конференції, професор Михайло Пулаский (Michał Pulański): «З метою уникнення конфліктів на націоналістичному ґрунті, потрібно

намагатися видобувати з історії ті елементи, які єднають, а не розділяють, які сприяють побудові спільного європейського дому. Це спільна робота поляків і українців, народів, які жили поряд вчора, живуть сьогодні і будуть у сусідстві завтра... Саме над цим майбутнім ми мусимо спільно працювати, усвідомлюючи всі наслідки, що випливають з об'єктивно дослідженого минулого, а це дозволяє уникнути повторення скоєних, трагічних помилок» (переклад А. Кривенко) [14, s. 7]. Участь в конференції взяли також українські історики — Ярослав Грицак, Оксана Рибак, Тарас Гунчак, Володимир Косик та ін.

Серед науковців Інституту Історії, які сьогодні досліджують політичну історію України, професор відділу Історії Східної Європи Ярослав Мокляк (Jarosław Moklak) — автор монографічного дослідження про політичну ситуацію на Лемківщині в часі Другої Речі Посполитої [15]. Окрім того, Я. Мокляк є головним редактором журналу «Нова Україна: Зошити історично-політологічні» — щорічних, що видається в Кракові та Перемишлі з 2006 року (спільно з Інститутом Історії Ягеллонського Університету та Інститутом Міжнародних Відносин та Інститутом Україністики Державної Вищої Східноєвропейської Школи в Перемишлі). Я. Мокляк пояснив виникнення двох редакцій в Кракові і Перемишлі тим, що обидва міста сприяють провадженню безпосередніх контактів з Україною: Краків розпоряджається ширшою палітрою міжнародних контактів, тоді, як Перемишль розташований в найближче до польсько-українського кордону, а значить в природній спосіб відіграє важливу роль в міжкультурній інтеграції [16, s. 7]. Ініціативу польських колег щодо провадження міжнародного діалогу добре сприйняло наукове середовище істориків в Україні, показником чого є широка репрезентація українських авторів у щорічнику, а також їхня активна участь у щорічній конференції «Європа: сто років змін» (остання відбулася в липні 2018 р.), організатором якої є Я. Мокляк.

Активно працює у напрямі зміцнення польсько-українських наукових контактів співробітник відділу Історії Східної Європи доктор Віталій Нагірний (Vitaliy Nagirnyy), який є єдиним викладачем українського походження в Інституті Історії. Після здобуття вченого ступеня доктора, у 2008 р. він зайняв посаду викладача історії Східної Європи в Середньовіччі. У 2011 р. дослідник опублікував моногра-

фію «Зовнішня політика Галицького і Волинського князівств в 1198 (1199)—1264 рр.» [17]. У своїх спогадах про перші роки свого викладання в Кракові доктор В. Нагірний розповів наступне: «Після завершення написання своєї дисертаційної роботи в Івано-Франківську..., я вирішив приїхати в Краків, щоб здати документи на докторантуру, на пошукувача. За півроку я здав всі екзамени... Моїм керівником був професор Стопка. Він мені дуже допоміг... Після захисту декан А. Банах мені запропонував залишитися на кафедрі Східної Європи... І з 1 жовтня 2008 року я почав працювати. Спочатку... я вів курси, які мені призначили. З четвертого року роботи я отримав можливість вести свої авторські курси. На даний момент я маю 5 предметів, крім наукового семінару» [18].

З 2010 року В. Нагірний є ініціатором щорічної міжнародної конференції «Kolloquia Russica», в якій беруть участь медієвісти — представники наукових осередків України та Європи. В. Нагірний згадав про те, як виникла ідея проекту: «В 2010 році до мене прийшли студенти і запропонували організувати конференцію, присвячену Русі. Для мене з перших розмов була очевидна величезна перспектива — залучили професорів, іноземців. Кожного року стараємося проводити її в іншій країні. Перша відбулася 2010 року в Кракові, а друга 2011 року в Івано-Франківську. Проект зводиться до наступного: він присвячений історії Середньовічної Русі. Хронологічно від кінця IX — до кінця XVI ст. Географічно — до всіх земель, де правила династія Рюриковичів. Конференція має популяризувати історію середньовічної Русі в європейських країнах... Проект передбачає залучати молодь — студентів, аспірантів — до дослідників середнього віку і старших, професорів, щоб дати можливість обмінятися досвідом і знаннями. Крім того, ми робимо конференції нетрадиційно — ми комбінуємо доповіді, круглі столи, обговорення книг плюс культурна програма. Воно творить неповторну атмосферу. Кожного року появляється збірник. Останній мав 520 сторінок. Ми його видаємо практично повністю на кошти студентських організацій. Завдяки цьому ми можемо їх роздавати безплатно бібліотекам, інституціям. Дві ключові країни, представлені на конференції — Україна і Польща. Є представни-

ки з Сербії, Фінляндії, Ісландії, Туреччини, Болгарії, Чехії» [18].

Різні аспекти політичної історії України досліджують також інші викладачі Інституту Історії: керівник відділу Історії Східної Європи професор Анджей Новак (Andrzej Nowak), доктор габілітований Генрих Глембоцький (Henrych Głębocki), доктор габілітований Ян Яцек Брусський (Jan Jacek Bruski) [19; 20; 21; 22; 23].

1994 року було створено **Кафедру Україністики в Інституті Східнослов'янської Філології Ягеллонського університету (Katedra Ukrainistyki, Instytut Filologii Wschodniosłowiańskiej Uniwersytetu Jagiellońskiego)**, яка об'єднала мовознавців та літературознавців. Керівником кафедри сьогодні є професор Адам Фаловський (Adam Fałowski), який спеціалізується на російській та українській філології. А. Фаловський також є Членом Комісії Мовознавства і Комісії Слов'янознавства Польської Академії Наук, Товариства Шанувальників Польської Мови і Польського Україністичного Товариства, Міжнародної Асоціації Україністів, редакційної ради видавничої серії «Краківські Українознавчі Зошити» [24].

Курс з історії літератури української епохи романтизму і романтизму другої половини XIX ст. викладає доктор габілітований Агнешка Корнеєнко (Agnieszka Korniejenko) — авторка численних статей і рецензій зі сфери порівняльного літературознавства, культурних процесів Центрально-Східної Європи XX ст., а також перекладачка українських текстів та співавторка книги «Україна на повороті. Дороги і бездоріжжя помаранчевої революції» (2005) [25]. 5 березня 2015 року дослідниця виголосила реферат: «Монументальна Школа: Михайло Бойчук і бойчуківці» на першій зустрічі з дослідниками «Східнослов'янський Калейдоскоп». У рамках цього проекту в наступних роках відбулося багато зустрічей з українськими та польськими вченими і письменниками.

Кафедра Українознавства була створена в 2003 році на факультеті міжнародних і політичних відносин Ягеллонського Університету (**Katedra Ukrainoznawstwa, Wydział Studiów Międzynarodowych i Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego**). Співробітники кафедри провадять міждисциплінарні дослідження різних аспектів культури, історії, літератури, релігії, філософської думки, ментальності, політичного та економічного

життя України, її співробітництва з Польщею. Керівником кафедри від 2003 року є професор Володимир Мокрий (Włodzimierz Mokry). Під його редакцією з 1993 року публікуються «Краківські Українознавчі Зошити», серія книжок «Бібліотека Фонду святого Володимира», журнал, присвячений культурі національних меншин в Польщі «Краківські Горизонти». В. Мокрий є засновником Фонду святого Володимира і редактором журналу «Між Сусідами». Фонд святого Володимира створено для підтримки і популяризації науки і української культури. У рамках Фонду діють видавництво «Szwajpolt Fiol», Галерея Українського Мистецтва, Музей Ікон, бібліотека з читальною, книгарня «Нестор», ресторан «Український Смак». У 1987 році В. Мокрого нагороджено Фондом Яна Павла II за наукові досягнення, що виявляють християнське коріння української культури, а також за діяльність на користь польсько-українського порозуміння [26; 27; 28; 29].

Співробітниця кафедри Українознавства, доктор габілітований Агнешка Гронек (A. Groniek) викладає на кафедрі історію мистецтва, зокрема православне мистецтво та іконопис [30]. А. Гронек згадала про те, як появилися її науково-дослідні наміри, пов'язані з дослідженням мистецтва в Україні: «Церковне мистецтво цікавило мене завжди, відколи я пам'ятаю. Я завжди хотіла вивчати мистецтвознавство. Під час навчання в Ягеллонському університеті, в Інституті історії мистецтва, я повинна була обрати напрямок своїх досліджень — західне мистецтво чи східне. Я вибрала східне мистецтво. Історію східного мистецтва виклала професор Ружицка (Różycka). Завдяки ній я прийшла на семінар з візантійського мистецтва, а не західного. Натомість пізніший вибір (я спеціалізуюся в сучасному малярстві) також постав з настанов Пані Професор. Цією темою я захоплена» (переклад А. Кривенко) [31].

А. Гронек віддавна провадить дослідження в Україні, зокрема в архівах і музеях Львова, Києва та інших містах. Про свої наукові пошуки в Україні дослідниця розповіла наступне:

«Мої дослідження, перш за все, зосереджені на руському церковному малярстві на наших територіях. Натомість відомо, що ці художні пам'ятки знаходяться по обох сторонах кордону, якого не було в XVII столітті. Тому дослідження я розши-

рюю також на територію України. З того часу, коли А. Шептицький заснував музей у Львові, ікони було ввезено до Львова і вони там знаходяться дотепер. Отже, у Львові я перебуваю щороку... Я працюю з людьми, які працюють в Національному Музеї ім. Шептицького, в університеті, також в Етнографічному музеї та в Академії мистецтв. З Києвом я маю вужчі контакти, які тепер стають щораз ширші. Я співпрацюю з працівниками Печерської Лаври. Зараз я організовую конференцію, на яку запросила науковців з України» (переклад А. Кривенко) [31].

Доктор Оксана Ковацка (Oksana Kowacka) працює на Кафедрі Українознавства як викладач і спеціаліст з україно-польських взаємин на пограниччі. За словами дослідниці, після переїзду до Кракова наукові контакти з українськими науковцями надалі продовжуються: «Протягом понад десять років я працюю на кафедрі. Я досліджую україно-польські взаємини на пограниччі. Тема дуже широка і пов'язана з питанням діалогу на пограниччі в наративах, медіях. Сама я походжу з Києва. Я працювала в Києві, а пізніше виїхала з сім'єю до Кракова... Співробітництво між вченими часто відбувається у форматі конференцій, круглих столів. Існує також програма Erasmus для викладачів з України. Найбільш я співпрацюю з середовищем Києва, оскільки я навчалася і працювала там» [32].

Знаковою подією для налагодження польсько-українського наукового діалогу була міжнародна конференція «Солідарність в 1980—2000 рр.», організована працівниками кафедри Україністики та фонду св. Володимира Хрестителя у листопаді 2000 року [33]. Працівники кафедри надалі активно організують щорічні конференції, на які приїжджають дослідники з України.

У 2005 році виникла ще одна структурна одиниця, де поміж іншого провадяться дослідження, що стосуються України — **Кафедра Культури Східних слов'ян Інституту Східнослов'янської Філології (Katedra Kultury Słowian Wschodnich, Instytutu Filologii Wschodniosłowiańskiej Uniwersytetu Jagiellońskiego)**.

Інститут Історії Мистецтва Ягеллонського Університету виник в 1882 році як перша кафедра історії мистецтва на польських землях. Від 1956 року існує як **Інститут Історії Мистецтва (Instytut Historii**

Sztuki Uniwersytetu Jagiellońskiego). Виняткове місце в дослідженнях Інституту займають праці, пов'язані з інвентаризацією пам'яток сакрального мистецтва на східних землях давньої Речі Посполитої (на просторах сьогоденної України). Важливим напрямом діяльності Інституту є організація масштабних міжнародних конференцій. Працівники Інституту реалізують 14 грантів з Національного Центру Науки, а також Національної Програми Розвитку Гуманістики. Деякі з них стосуються дослідження мистецтва на території України.

Професор Інституту Історії Мистецтва доктор габілітований Пьотр Красний (Piotr Krasny) цікавиться в основному історією сучасного мистецтва на польських землях, а також мистецтвом Львова в XVII—XIX ст.

Доктор габілітований Малгожата Сморгонь-Ружицька (Małgorzata Smoąg Różycka) досліджує візантійське мистецтво, зокрема в слов'янських країнах, середньовічне книжкове малярство, взаємовплив східних і західних напрямів в мистецтві Середньовіччя, церковне мистецтво галицько-волинської землі [34; 35]. Зі слів дослідниці про дослідження мистецтва середньовічної Русі працівниками Інституту:

«В Інституті історії мистецтва традиція дослідження руського (таким терміном ми визначаємо старшу фазу історії християнського мистецтва на землях нинішньої України) мистецтва сягає початків кафедри історії мистецтва. Ця проблематика на кафедрі була безперервно актуальна. Пані професор Ганна Ружицька-Бризек (Anna Różycka-Bryzek) (я є її ученицею), створила в Інституті історії мистецтва окремих відділ історії візантійського мистецтва. Вона надала інституційну форму цим дослідженням, які ведуться в двох напрямках. Перший напрям пов'язаний з дослідженням візантійського мистецтва як частини історії середньовічної культури. Другий напрям — це дослідження над руським мистецтвом на території польсько-руської, а тепер польсько-української прикордонної зони... Ми не можемо сказати, що займаємося мистецтвом одного регіону, бо в середньовіччі не було поняття обмежених кордонів. Мистецтво ті кордони долало, по-друге, ці кордони змінювалися. А мистецтво взагалі не обмежується до державних кордонів» (переклад А. Кривенко) [36].

Інститут Історії Мистецтва співпрацює з університетами та музеями в Україні, особливо з Українським Католицьким Університетом у Львові, Академією Мистецтв в Києві, а також з археологами:

«З колегами з України ми зустрічаємо під час наукових конференцій або ж під час стипендійних програм. У даний час стипендійні фонди не такі активні, але впродовж багатьох років приїжджали колеги, користуючись фондом королеви Ядвіги при Ягеллонському Університеті. І ми тоді з цими дослідниками контактували... Звісно ми часто користуємося гостинністю колег з України, коли їздимо до Києва і до Львова перш за все, бо там є найцікавіші для нас музейні та архівні експонати... Більш інтенсивне співробітництво провадимо з археологами, реставраторами» (переклад А. Кривенко) [36].

Етнологічні дослідження, які стосуються українських теренів, провадять вчені **Інституту етнології та культурної антропології (Instytut Etnologii i Antropologii Kulturowej Uniwersytetu Jagiellońskiego)**. Від 1956 року Кафедра Етнографії функціонує як самостійна одиниця. У 1995 році був створений Інститут Етнології, перейменований потім на Інститут Етнології і Культурної Антропології.

У 2008—2012 рр. директором Інституту був професор Збігнев Лібера (Zbigniew Libera). Його наукові інтереси стосуються народної медицини та народних вірувань мешканців Карпат. У рамках польових етнографічних експедицій неодноразово перебував в Україні, де досліджував народну культуру бойків [37; 38; 39; 40; 41].

Одним з напрямів наукових інтересів співробітниць Інституту доктор Патриції Тшешинської (Patrycja Trzeszczyńska) є етнологія окремих регіонів Східної Європи, зокрема Лемківщини [42]. Дослідниця писала про свої наукові пошуки: *«Як етнологиня та українознавчиня я проваджу дослідження у Бещадах, на Лемківщині, на західній Україні і в Канаді. У Бещадах цікавить мене дослід пам'яті нової спільноти про минуле (пам'ять про давніх мешканців і те, для чого служить вона нині); в Україні я досліджувала спогади переселенців з Польщі; у Канаді цікавить мене культурна пам'ять українців, які виїхали з Польщі по II Світовій війні і в пізніших роках, їх ставлення стосовно сучасної України, а також я досліджую життя в ба-*

гатоетнічному суспільстві Польщі» (переклад А. Кривенко). Натомість в інтерв'ю П. Тшешинська сказала, що попри зусилля нав'язати наукові контакти з українськими вченими, їй так і не вдалося здійснити спільні дослідження.

Керівник відділу Етнічних Відносин в Європі в Інституті Етнології і Культурної Антропології професор Анджей Зємба (Andrzej Zięba) досліджує політичні процеси в Україні [43; 44].

При Інституті Археології Ягеллонського Університету дослідники Ян Хохоровський (Jan Chochorowski), Рената Мадиди-Легутко (Renata Madyda-Legutko), Ярослав Бодзек (Jarosław Bodzek) [45; 46; 47; 48] здійснюють дослідження в різних місцевостях України в контексті своїх наукових інтересів. У рамках проєктів, що реалізуються, встановили контакти також з українськими археологами.

Дослідження різних сфер українознавства здійснюють музейні наукові працівники в Кракові. Анджей Бетлей (Andrzej Bettlej) директор **Національного Музею в Кракові (Muzeum Narodowe w Krakowie)** досліджує сучасне мистецтво, а особливо архітектуру та скульптуру на східних землях давньої Речі Посполитої [49; 50; 51]. А. Бетлей вказує на сплеск активізації зацікавленості польськими дослідниками Україною після проголошення незалежності: «В 1992 році, коли я був ще студентом, був період дуже цікавий, коли де-факто у повній мірі відкрилися кордони. Для мене це була цілковита новизна і певною мірою також пригода. Після першого виїзду в 1992 році я побачив, як багато можна дослідити, відкрити, зайнятися цілком новим матеріалом. Можна переоцінити значущу частину спільного спадку Польщі та України. Мої магістерська робота, кандидатська, як і частково докторська дисертації пов'язані з мистецтвознавчою тематикою в Україні... Я рахував, скільки часу я провів загалом в Україні, то вийшло, що між 1992 і 2003 роками я провів півтора року. Бували такі місяці, що всі канікули, всі три місяці в році я проводив в Україні. Отже, в певному моменті я зрозумів, що я знаю краще львівські, івано-франківські, тернопільські околиці, ніж Малопольське воєводство... Найбільше дослідив території Західної України і Хмельницький, Поділля, Волинь також я дуже добре знаю... Охопе ми співпрацювали з Українською архітектурною комісією, також з Львівською га-

лереею мистецтв ще при житті директора Бориса Возницького... Мої дослідження стосувалися великого проєкту інвентаризації, який провадив професор Островський — загалом 24 томи матеріалів. У деяких томах є також праці українських дослідників. І природно, що співробітництво з'являлося» (переклад А. Кривенко) [52].

Українознавчою тематикою займається заступник директора музею Лука Галузек (Łukasz Galusek) (секретар в Міжнародному Центрі Культури), а також Михайло Юрецький (Michał Jurecki) — історик культури, викладач на Курсах екскурсив, займається явищем кресів і прикордонних зон в Центрально-Східній Європі. Працівник музею Пьотр Крук (Piotr Kruk) досліджує візантійське мистецтво, зокрема і на теренах України.

Інші музеї, наукові працівники якого здійснюють дослідження, пов'язані з Україною, є **Королівський Замок на Вавелі (Zamek Królewski na Wawelu)**. Ян Юліуш Островський (Jan Juliusz Ostrowski) — польський мистецтвознавець, директор музею є керівником програми інвентаризації пам'яток сакарального мистецтва на східних землях давньої Речі Посполитої, є автором і редактором численних публікацій про мистецтво України [53; 54].

В **Етнографічному Музеї (Muzeum Etnograficzne im. Seweryna Udzieli w Krakowie)** експоновані окрім інших артефакти з територій сьогоденної України, та задукоментовані спогади респондентів. В архіві музею збіраються матеріали з Бойківщини та Лемківщини, зафіксовані професором Романом Райнфусом.

Працівники **Археологічного Музею (Muzeum Archeologiczne w Krakowie)** 2015 року організували виставку «Давня Україна» («Ukraina przed wiekami»), на якій були експоновані вироби доби палеоліту, неолітичної кам'яної зброї, окраси і зброю з епохи бронзи, античну кераміку, предмети, що належали скіфам, сарматам, готам, половцям, також багатства витворів староруської культури, пізньосередньовічні знахідки. Куратором виставки і автором експозиції був Радослав Лівох (Radosław Liwoch).

Потужним науковим осередком є краківська філія **Польської Академії Наук (Polska Akademia Nauk)**. Українознавчі дослідження здійснюються працівниками Комісії Слов'янознавства, Археологічної комісії, Історико-літературної Комісії (профе-

сори Лех Беднарчук (Leszek Bednarczuk), Ян Хоховський (Jan Chochorowski), Кшиштоф Заморський (Krzysztof Zamorski), доктор Божена Зінкевич-Томанек (Bożena Zinkiewicz-Tomanek) [55; 56].

У Кракові діє **Польської Академія Знань (Polska Akademia Umiejętności)**, представники її Східноєвропейської Комісії (історико-філософського відділу) досліджують історію України, організовують презентації, конференції, реалізують спільні наукові проекти з українськими вченими. Керівником комісії є професор Кшиштоф Стопка (Krzysztof Stopka), а його заступником Марія Стрихарська-Бжезіна (Maria Strycharska-Brzezina). До комісії входять також працівники Ягеллонського Університету — Я. Бруський, А. Земба, М. Смронг-Ружицька.

Серед інших працівників Польської Академія Знань процеси, що пов'язані з Україною, досліджують: Олена Дудь-Файфер (O. Duć-Fajfer), Тереза Хинчевська-Хеннель (Tereza Chynczewska-Hennel), Євгеній Кокко (Eugeniusz Koko), Єва Міхна (Ewa Michna), Володимир Осадчий (Włodzimierz Osadczy), Чеслав Партач (Czesław Partacz), Мирослава Папежинська-Турек (Mirosława Papierzyńska-Turek).

Дослідники вказують на значні успіхи, здійснені у співпраці між польськими і українськими вченими. Згідно з думкою В. Нагірного, її наслідки полягають в популяризації історії середньовічної Русі і зростання інтересу до її вивчення та дослідження: «Коли я почав тут працювати, особливо ніхто середньовічною історією Русі не був зацікавлений, але за 10 років ми ввели в дію великий проект: «Kolloquia Russica». Щороку багато наших студентів бере в ньому участь. Лише від моїх студентів є вже 30 статей і одна книжка» [18].

Науковці наголосили, що найбільша активізація міжнародного польсько-українського співробітництва відбувалася після проголошення незалежності України. Згідно з думкою А. Гронек, спростилося процедура користування музейними фондами, а також активнішою стала співпраця з молодими науковцями: «Коли я була студенткою і писала роботу, то я працювала в Національному Музеї у Львові. І я знала тодішніх працівників. Вони мені допомогли наскільки могли, бо тоді була інша політична ситуація. Часто в радянські часи боялися відкривати фонди, показувати, що мають, аби їх не знищили. Отже, їх ховали і не показували. Натомість те-

пер молодь — молоді працівники — інакше на те дивляться. Вони прагнуть оцифрувати матеріали, залити в інтернет. Цього поки-що не вдалося з різних причин, перш за все, фінансових, однак самі дуже багато тепер публікують. Тепер більш відкрите та приятельське середовище» [31].

А. Бетлей твердив, що найбільші успіхи співпраці полягають в установленні важливих контактів з видатними науковцями: «Найважливішим успіхом є те, що зав'язано безліч контактів. Я не маю жодних сімейних зв'язків зі сходом. Моя сім'я не походить зі Львова. Я свій досвід будував з часу навчання... І завдяки тому я пізнав прекрасних людей, яких до цього часу пам'ятаю: Бориса Возницького, Володимира Вуйцика, Івана Могитича. То були знакові постаті. Але також встановлено безліч робочих контактів. Це є найбільша цінність» [52].

Опитані дослідники наголосили на активності українських вчених в науковому житті Польщі, які приїжджають на конференції, презентації, лекції, беруть участь в стипендійних програмах і наукових обмінах:

«Українці охоче зголошуються на участь в конференціях. Я усвідомлюю, що для них це є зусилля, зокрема фінансове. Важко покрити витрати на місці. Але дуже охоче зголошуються, особливо молоді люди» (М. Смронг-Ружицька) [36].

«Українці приїжджають до Кракова найбільш охоче, коли йдеться про статті, коли не потрібно вкладати коштів. На конференції, за які потрібно платити, то не так охоче» (А. Гронек) [31].

Зацікавленість студентів історією, культурою і мистецтвом України згідно з твердженнями викладачів, не спадає. В. Нагірний зауважив збільшення кількості студентів, які обирають відвідувати навчальний курс з історії Середньовічної Русі:

«Загальна зацікавленість Східною Європою росте. Це пов'язано з багатьма причинами: 1. Війною на сході України. 2. Після падіння СРСР польське суспільство гостро звернулося на захід у напрямі Європейського союзу. Тепер, коли Польща перебуває майже 15 років в Європейському союзі, емоції стихли, виросло нове покоління, яке почало задавати питання: «Що є на Сході?» Кожен може вирушити до Європейського союзу без проблем, але до України, Росії, Білорусі є проблематичніше. І є особи, які зацікавлені тим, що там відбувається» [18].

Студенти та аспіранти часто вибирають для підготовки наукових робіт теми, пов'язані з Україною. У Інституті Етнології і Культурної Антропології один із студентів Каміль Ексер (К. Exner) свою магістерську роботу присвятив темі адаптації українців, які емігрували до Кракова. А. Бетлей вказав на зацікавленість українською тематикою серед польських студентів [52].

На Кафедрі Українознавства вже два роки навчаються лише студенти українського походження. А. Гронек пояснює це зменшенням кількості польських студентів взагалі: «Їх немає не з приводу бажання, а з приводу кількості студентів. Колись було 10 кандидатів на місце, то тепер, якщо є один, то вже добре. В цілій Польщі така демографічна ситуація. І також гуманістика не така затребувана. Поляків завжди було мало на кафедрі. Але рівень знань з мистецтвознавства значно нижчий в студентів з України. Це через іншу освітню систему в школі. Серед них охочих здобувати вчений ступінь немає, однак всі хочуть залишитися в Польщі» [31].

Оксана Ковацька спостерегла взаємну зацікавленість польських і українських студентів до іншої культури: «Студенти дуже активні в організації та участі в різних подіях. Українські студенти організували фестиваль «Вернигора» в Києві, це були конференції, круглі столи. Щороку в травні студенти збиралися і дискутували на різні теми. Польські студенти охоче долучалися. Останній рік на кафедрі навчаються тільки українські студенти. Польські студенти були, перш за все, зацікавлені мовою, я навчала їх української мови. Українці цікавляться польською культурою» [32].

На думку М. Сморгонь-Ружицької збільшення кількості студентів з України є позитивною тенденцією: «Чимало людей навчається в Польщі і це добре. Я маю кілька студентів з України... Я радію, що вони приїжджають» [36].

Згідно з твердженнями вчених, політична ситуація, конфлікти та стереотипи не впливають на міжнародний діалог між науковцями обох країн. Згідно з твердженням В. Нагірного, наукова дискусія стосовно трактування трагічних подій ХХ століття могла б припинитися, якби кожна сторона визнала свої промахи та злочини. Попри це є інші теми, варті уваги та обговорення в науковому середовищі:

«Мої колеги — люди освічені, вони мають свої політичні погляди, але вони стереотипами не мислять. Інколи бувають ситуації напружені, але виникають вони чисто з особистих відносин, не на ґрунті національності. Краків має великий плюс — це культурна столиця, де багато туристів. І тут дуже толерантно відносяться до всіх приїжджих... Я в основному ходжу на ті презентації, які стосуються середньовічної історії. Я не ходжу на події з ХХ століття, бо всі вони зводяться до Волині. На мою думку, є багато проблем, які заслуговують не меншої уваги. Київ не бачить проблеми, українська сторона ігнорує, а польська сторона має свою позицію, не хоче слухати іншу думку. Є багато істориків, які дивляться на це об'єктивно і визнають болючі факти. Це визнання повинно бути взаємним: були випадки, коли українці вбивали поляків, а поляки українців. В середовищі науковців є можливість проводити дискусії. Ми не несемо відповідальності за дії наших предків. Ми несемо відповідальність за свої вчинки. Для історика важливо бачити події з різних сторін і аж тоді робити висновки. Набагато тяжче зрозуміти ситуацію і визнати, що наші предки не завжди були добрі, а протилежна сторона — зла» [18].

Українка за походженням О. Ковацька також вказує на те, що націоналістичні прояви проходять осторонь університетських стін: «Я не відчуваю на собі жодних політичних чи національних стереотипів. Увесь час ми розмовляємо про це зі студентами. У щоденному житті я бачу це в Інтернеті. Але виникає це на рівні окремих радикально-націоналістичних організацій. У науковому середовищі того немає» [32].

М. Сморгонь-Ружицька не заперечує значної ролі політичної ситуації в загальному процесі міжнародного співробітництва. Натомість підкреслила, що в науковому середовищі немає місця для політичних спекуляцій: «Політична ситуація завжди впливає. Сьогоднішня ситуація мілітарної загрози сприяє породженню радикалізму і націоналізму, по-друге, фундаменталізму релігійного. А це спричиняє також зміну ставлень до так званого «чужака». Мир, економічний розвиток сприяє відкритості... В ситуації, коли відчувається фізична загроза, що безсумнівно є в Україні, суспільство закривається. А відкритими залишаються ті, які виїжджають і функціонують у новому світі, однак поки-

дають свій власний світ. А отже не є тими, котрі можуть змінити цей свій світ... Це є драма для України. У світі більш-менш стабільної демократії політичні жарти урядів не змінюють так швидко життя, бо це громадське життя має також свої стежки... Жоден серйозний вчений не братиме до уваги політичні жарти урядів» [36]. Поділяє ці думки А. Бетлей: «Я так думаю, що мистецтвознавці чи етнологи, чи історики стараються бути понад політичну кон'юнктуру» [52].

Основні труднощі на шляху до зміцнення польсько-українського партнерства, на думку науковців, полягають в наступних чинниках:

1. Недофінансування науки та освіти в Україні.
2. Брак інформації про наукову діяльність з обох сторін.
3. Потреба інституційної співпраці.
4. Бюрократія.
5. Різниця моделей освіти.
6. Людський чинник.
7. Війна в Україні.

Ось, як про труднощі в налагодженні співпраці висловилися науковці:

«Труднощі — це, перш за все, фінансова сторона... Брак інформації. Українці не знають про наші конференції, так само ми не знаємо про них, чим займаються. Не має офіційних джерел інформації» (А. Гронек) [31].

«Є розбіжність між установою та індивідуальною активністю. На мою думку, це є основна трудність... Абсолютно інакше на Заході, де кожна конференція є інституційна, де установа підтримує. В Україні ці установи молоді, недофінансовані, існуючі віднедавна. Безліч політичних та економічних обставин, впливає на те, що це відбувається з таким опором... Певною перешкодою є те, що в Україні надалі немає історії мистецтва як окремої наукової дисципліни, університетської. Це ускладнює співробітництво, бо розмова з істориком про історію мистецтва є завжди іншою розмовою, ніж з мистецтвознавцем» (М. Смронг-Ружицька) [36].

«Трудністю є адміністративні бар'єри, кордон. Інколи мені видається, що виникла чудова ідея, а потім ця ідея потопає в адміністрації чи бюрократії. Це є проблема. Але це залежить також від ментальності інколи індивідуальних людей. Є пев-

на Установа у Львові... Я зустрічаюся з особами, пізніше я обговорюю, що я хочу щось побачити. І та сама пані впродовж трьох років або була у відпустці, або звільнялася і взагалі немає шансу домовитися. І порівнюю це з польськими умовами. Якщо хтось приїжджає з України і хоче сфотографувати, я даю згоду. Натомість в Україні з цим складно... Це людський чинник і по друге, ментальність, страх... А більшість досвіду я приймаю якнайпозитивніше. Тепер співпрацюю з Тарасом Возняком, з Директором Історичного музею, з працівниками Львівської галереї мистецтв» (А. Бетлей) [52].

«Вади я бачу в людському чиннику. Там, де люди хочуть співпрацювати, вони знаходять спільну мову. В нас була ідея зробити польсько-українську школу архівістики. Але проект заглож, бо львівська сторона не підписує базову угоду. Другий проект: фестиваль реконструкторів у Галичі. З Польської сторони нам вдалося отримати підтримку. Вони готові їхати. Але керівництво заповідника ігнорують нас вже півроку...» (W. Nagirnyu) [18].

«В процесі моїх досліджень в Україні я пробувала нав'язати контакти з Кафедрою Етнології Університету ім. Івана Франка у Львові, але це мені не вдалося. Інститут народознавства був зацікавлений моїми дослідженнями лемків, однак поки-що не було наукового контакту» (P. Trzeszczyńska).

М. Смронг-Ружицька та А. Бетлей вважають, що в 90-х роках було легше нав'язувати наукові контакти з Україною:

«На хвилі ентузіазму Україна здавалася більш відкритою. Тепер є в страшний травмі, отже може не любити зовнішнього світу. Бо той зовнішній світ не виявився для України симпатичний з обох сторін, ані з боку східного, ані із західного боку... Бо там не дуже допомагали... Наші колеги мистецтвознавці найбільше зробили в Україні одразу після повернення незалежності. Тоді була найбільша наша активність... Мої колеги їздять в Україну, працюють в музеях. Я те, що повинна була побачити, вже я побачила, а те, щоб хотіла побачити, то і так мені не покажуть...» [36].

«Після незалежності було найбільш активне співробітництво. Найкраща співпраця велася в період перелому двадцять першого віку, а потім

я маю враження, що емоції ослабли. Також керуюся тим, яка є зацікавленість в Польщі. Не завжди є то постійна зацікавленість. У 90-х рр. був бум на дослідження земель України, Білорусі, Литви. Потім спад» [52].

Оксана Ковацька спостерегла хвилю активізації співробітництва і зацікавленості до після революції в Україні:

«Після майдану була така хвиля. Що буде далі з Україною? Всі були зацікавлені. А тепер я сказала б, що тихше, менше. Наприклад, я дивлюся, як міцно і інтенсивно Польща репрезентується на книжковому форумі «Арсенал». Натомість тут, в Кракові, на схожій події — Фестивалі Конрада, де збираються письменники, поети, інтелектуали з європейських країн, я дивлюся на те, як слабо представляється Україна» [32].

Попри низку труднощів, науковці вбачають значну перспективу спільних польсько-українських досліджень. Патріція Тшешинська висловила бажання до участі у спільному науковому проекті: «Я жаль, що я не маю жодного досвіду в сфері наукового співробітництва з колегами з України. В майбутньому охоче буду співпрацювати».

На думку В. Нагірного, лише спільно можна реалізувати найбільш значущі проекти: «Якщо хотіти, то перспективи дуже великі. Ми історично приречені на контакт. Ми сусіди. Між українцями і поляками були конфлікти, але протягом тисячі років спільної історії конфлікти не домінують. Ми можемо піти шляхом і шукати, хто кому зробив більше зла. Але ми дійдемо до абсурдів. Ця дорога нікуди не веде. Набагато кращі перспективи співпраці є на прикладі «Колоквіуму» Той проект, який ми реалізували, я б його сам не зміг зробити. Тільки українські, чи тільки польські дослідники теж би не змогли цього зробити. Це показує, як багато можна зробити разом. В 2011 році я ініціював проєкт дослідження Чернелицького замку. Зацікавленість з польської сторони була не менша, ніж української — Краків, Львів, Івано-Франківськ. Ми накопили таку кількість матеріалів, що видали 30 статей, а тепер видамо книгу двома мовами — польською і українською. Фінансування буде двома сторонами. Це є прикладом, якщо поєднати зусилля, то перспективи величезні. Ми тільки в Україні не зробили би таку роботу, так

само тільки в Польщі. Але поєднання роботи — вийшло просто шик» [18].

А. Гронек вказує на значимість реалізації спільних проєктів і грантів [31]. О. Ковацька підкреслює потребу в створенні спільної українсько-польської інформаційної платформи: «Перспективною є спільна платформа, на якій можна повідомлятися, висилати інформацію про себе. Перспективи величезні» [32].

М. Сморгонь-Ружицька бачить перспективи зміцнення співробітництва на рівні інституційному та в удосконаленні обміну інформацією: «Справді бракує зміцнення інституційної співпраці. Якщо не з'явиться інституціоналізована форма цього співробітництва., то все це буде далі на рівні міжособових стосунків... Проблема поінформованості очевидно існує. Українці не помічають досліджень польських вчених. А ми маємо проблеми з пошуком інформації на тих сайтах, які не мають англійського варіанту» [36].

Натомість А. Бетлей не бачить найважливішої ролі в установленні співпраці між установами: «Інколи інституційне співробітництво непотрібне. Я не мушу мати угоди між однією установою та іншою. Йдеться про вияв волі і активності цієї співпраці. Коли ми інвентаризували з Інститутом мистецтвознавства костели, то не мали жодної офіційної угоди з інститутом Проектреставрація чи Львівською галереєю мистецтв. Просто робили, допомагали, вони приїжджали до нас, ми їздили до них... Ця співпраця, обмін між науковцями — це дуже добре. Впродовж багатьох років організовували наукові конференції, на які приїжджали дослідники... У 2019-му році в Кракові буде велика виставка Шимоновича, яку ми робили з Львівською галереєю мистецтв та Історичним Музеєм у Львові. Ми звідти привозитимемо речі. Я маю надію, що також ця виставка поїде до Львова, а також і до Вільнюса. Так, я думаю, що увесь час є сфери, які можна разом спільно або індивідуально з обох сторін інтерпретувати. Також більш ранні дослідження мали джерельний характер. Тепер ми наближаємося крок за кроком до синтезу. Відомо, що добру синтезу не створить одна особа. Це мусить зробити колектив» [52].

Висновки. Аналіз тенденцій розвитку наукової та освітньої співпраці в сфері українознавства в краків-

ських наукових осередках дав змогу здійснити наступні висновки:

1. Українознавчі дослідження в Кракові мають тривалу історію й зараз активно з працівниками науково-освітніх та музейних осередків Кракова. Їхні представники провадять багатолітню співпрацю з українськими фахівцями. Вона полягає в наданні доступу до архівних і музейних матеріалів, участі в міжнародних конференціях, обмінах науковцями, спільній реалізації проектів, підготовці наукових тез у формі монографії, статей, гостьових лекцій, презентаціях і ін.

2. Співпраця активізувалася після відновлення незалежності Республіки Польща та України, однак до того мала тривалу історію. У другій половині ХХ ст. польські дослідники в Кракові створили один з перших осередків дослідження історії Східної Європи, зокрема України (Р. Лужний, Я. Козік, В. Серчик та ін.). Своєю діяльністю вони надихнули майбутні покоління вчених продовжувати дослідження історії України. Сьогодні сильними українознавчими осередками є Ягеллонський Університет (Інститут Історії, Інститут Археології, Інститут Історії Мистецтва, Інститут Етнології та Культурної Антропології, Кафедра Українознавства, Кафедра Україністики), Польська Академія Наук, Польська Академія Знань (Східнослов'янська Комісія), музеї (Національний, Археологічний, Етнографічний, Замок королівський на Вавелі). Працівники цих установ досліджують різні історичні та культурні процеси, пов'язані з Україною. Науковці провадять дослідження, музейні та архівні пошуки, організовують конференції, лекції для студентів й опікуються кандидатськими роботами на українознавчу тематику.

3. Головними постатями у сфері українознавства в Кракові є Володимир Мокрий, Ярослав Мокляк, Ян Яцек Бруський, Збігнев Лібера, Анджей Бетлей, Агнешка Гронек, Віталій Нагірний та ін. У своїх працях дослідники аналізують історичні, етнологічні, мистецтвознавчі, мовознавчі процеси, які пов'язані з Україною. Популяризують українознавчу тематику серед міжнародної наукової спільноти, а також серед студентів та аспірантів.

4. Головні труднощі в процесі налагодження та зміцнення наукової польсько-української співпраці дослідники вбачають у людському чиннику, економічній та політичній ситуації, бюрократії, браку інформації, війні в Україні. Більшість дослідників по-

годжуються, що зацікавленість дослідженнями різних аспектів історії, мистецтва, культури України в Польщі було найбільшим в 1990-х роках після проголошення незалежності. Тоді були і найсприятливіші умови для налагодження польсько-українських наукових зв'язків.

4. Попри труднощі, працівники наукових і освітніх осередків в Кракові наголошують на перспективності зміцнення співпраці, підкреслюють активність дослідників з України в Кракові, зацікавленість польських студентів українознавчою тематикою, появу поважних колективних монографій, реалізацію спільних проектів та планування нових. Політичні спекуляції не мають місця в науковому середовищі, натомість спільний науковий діалог, дискусії на суперечливі теми сприяють подоланню взаємних стереотипів. Це має істотне не лише наукове, а й суспільне значення, беручи до уваги невідпинне зростання українського населення в Польщі. Українознавчі студії в Кракові впливають на процес політичної та культурної комунікації, а також порозуміння між обома народами.

1. Lewicki J. *Stan badań nad wielokulturowym dziedzictwem dawnej Rzeczypospolitej*. Red. W. Walczak i K. Łopatecki. Białystok, 2010. T. 1. 438 s.
2. Zaskilniak L. Stan badań nad problematyką porozumień polsko-ukraińskich lat 1939—1945 we współczesnej historiografii ukraińskiej. *Pamięć i Sprawiedliwość*. 2009. № 8/1 (14). S. 431—436.
3. Röska-Rydel I. Stan badań nad dziejami Lwowa w latach 1772—1848. *Repozytorium Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie*. 1998. S. 263—373.
4. Wołoszyn M. Zaraz po wojnie: z historii badań nad pograniczem polsko-ruskim w latach 1945—1956 (ze szczególnym uwzględnieniem Grodów Czerwieńskich). *Przeгляд Archeologiczny*. 2017. № 65. S. 199—224.
5. Łużny R. *Pisarze kręgu Akademii Kijowsko-Mohylańskiej a literatura polska. Z dziejów związków kulturalnych polsko-wschodniosłowiańskich w XVII—XVIII wieku*. Kraków, 1966. 169 s.
6. Łużny R. *Pierwsze tysiąclecie chrześcijaństwa (988—1988) na ziemiach Wschodniej Słowiańszczyzny. Od Rusi Kijowskiej do Rosji, Ukrainy i Białorusi. Kronika ważniejszych wydarzeń dziejowych*, oprac. Ryszard Łużny. Lublin, 1994. 45 s.
7. Kozik J. Między reakcją a rewolucją. *Studia z dziejów ukraińskiego ruchu narodowego w Galicji w latach 1848—1849*. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne*. Kraków, 1975. Z. 52. 236 s.
8. Kozik J. *Ukraiński ruch narodowy w Galicji w latach 1830—1848*. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 1973. 307 s.

9. Kozik J. The Ukrainian National Movement in Galicia: 1815—1849. Edmonton: Canadian Institute of Ukrainian Studies, University of Alberta, 1986. 498 s.
10. Serczyk W.A. Hajdamacy. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 1978. 461 s.
11. Serczyk W.A. Historia Ukrainy. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 2001. 426 s.
12. Serczyk W.A. Koliszczyzna. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego*, Kraków, 1968. T. 193, 173 s.
13. *Materiały z międzynarodowej konferencji naukowej zorganizowanej przez Instytut Historii Uniwersytetu Jagiellońskiego i Fundację im. Św. Włodzimierza Chrzciela Rusi Kijowskiej w Krakowie 28—30 maja 1990*. Red. Michał Pułaski. *Zeszyty naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne*. Kraków, 1993. Z. 3. 244 s.
14. Pułaski M. Wstęp. *Materiały z międzynarodowej konferencji naukowej zorganizowanej przez Instytut Historii Uniwersytetu Jagiellońskiego i Fundację im. Św. Włodzimierza Chrzciela Rusi Kijowskiej w Krakowie 28—30 maja 1990*. Red. Michał Pułaski. *Zeszyty naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne*. Kraków, 1993. Z. 3. S. 2—11.
15. Moklak J. Łemkowszczyzna w Drugiej Rzeczypospolitej. Kraków: Towarzystwo Wydawnicze «Historia Iagellonica», 1997. 191 s.
16. Moklak J., Kich-Masłaj O. Od redakcji. *Nowa Ukraina*. Kraków; Przemyśl, 2007. Z. 1—2. S. 5—8.
17. Nagimyj W. Polityka zagraniczna księstw ziem halickiej i wołyńskiej w latach 1198 (1199)—1264. Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 2011. 362 s.
18. Інтерв'ю з Віталієм Нагірним (інтерв'юєр А. Кривенко). *Краків*, 21.03.2018.
19. Nowak A. Między carem a rewolucją: studium politycznej wyobraźni i postaw Wielkiej Emigracji wobec Rosji 1831—1849. Warszawa: Warszawska Oficyna Wydawnicza «Gryf»; Instytut Historii PAN, 1994. 369 s.
20. Nowak A. Od imperium do imperium. Spojrzenia na historię Europy Wschodniej. Kraków: Arcana, 2004. 399 s.
21. Głębocki H. Kresy imperium: szkice i materiały do dziejów polityki Rosji wobec jej peryferii (XVIII—XXI wiek). Kraków: Arcana, 2006. 568 s.
22. Bruski J. Między prometeizmem a Realpolitik. II Rzeczpospolita wobec Ukrainy Sowieckiej 1921—1926. Kraków: Towarzystwo Wydawnicze «Historia Iagellonica», 2010. 416 s.
23. Bruski J. Petlurowcy. Centrum Państwowe Ukrainiejskiej Republiki Ludowej na wychodźstwie, 1919—1924. Kraków: Arcana, 2000. Wyd. 1. 600 s.
24. Adam Fałowski. URL: <http://www.ifw.filg.uj.edu.pl/badania/publikacje/adam-falowski> (dostęp 25.05.2018).
25. Agnieszka Korniejenko. URL: <http://www.ifw.filg.uj.edu.pl/badania/publikacje/agnieszka-korniejenko> (dostęp 25.05.2018).
26. W. Mokry. URL: <http://yelita.pl/artykuly/art/mokry> (dostęp 25.05.2018).
27. Mokry W. «Ruska Trójca»: karta z dziejów życia literackiego Ukraińców w Galicji w pierwszej połowie XIX wieku. Kraków: Wydaw. Uniwersytetu Jagiellońskiego; Fund. Świętego Włodzimierza, 1997. 306 s.
28. Mokry W. *Apostolskie Słowo Jana Pawła II na Ukrainie w 2001 roku*. Kraków: Szwajpolt Fiol, 2002. 578 s.
29. Mokry W. *Duchowe źródła pomarańczowej rewolucji, na Ukrainie w 2004 roku — Духовні джерела помаранчевої революції 2004 року у Києві*. Kraków: Szwajpolt Fiol, 2006. 196 s.
30. *Rola monasterów w kształtowaniu kultury ukraińskiej w wiekach XI—XX*. Red. A. Gronek, A. Nowak. Kraków: Szwajpolt Fiol, 2014. 375 s.
31. Wywiad z Agnieszką Gronek (wywiad przepr. A. Kryvenko). *Kraków*, 2018. 25.04.
32. Wywiad z Oksaną Kowacką (wywiad przepr. A. Kryvenko). *Kraków*. 2018. 7.05.
33. *Krakowskie Zeszyty Ukrainoznawcze. Краківські українознавчі зошити*. Kraków, 2010. T. XI—XII. 351 s.
34. Smorąg-Różycka M. *Bizantyńsko-ruskie miniatury Kodeksu Gertrudy. O kontekstach ideowych i artystycznych sztuki Rusi Kijowskiej XI wieku*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2003. 283 s.
35. Smorąg-Różycka M. O pięknie i sztuce w najstarszych przekazach pisanych Rusi Kijowskiej w świetle tradycji bizantyńskich ekphraseis. *Ars graeca — Ars latina. Studia dedykowane Profesor Annie Różyckiej Bryzek*. Kraków, 2001. S. 91—114.
36. Wywiad z Małgorzatą Smorąg-Różycką (wywiad przepr. A. Kryvenko). *Kraków*, 2018. 8.05.
37. Libera Z. URL: <http://www.etnologia.uj.edu.pl/zbi-gniew-libera> (dostęp 25.05.2018).
38. Libera Z. *Medycyna ludowa: chłopski rozsądek czy gminna fantazja?* Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1995. 295 s.
39. Libera Z. *Mikrokosmos, makrokosmos i antropologia ciała*. Tarnów: Liber novum, 1997. 210 s.
40. Libera Z. *Wstęp do nosologii*. Wrocław: Wirydarz, 1996. 122 s.
41. Libera Z. *Znachor w tradycjach ludowych i popularnych XIX—XX wieku*. Wrocław: Towarzystwo Przyjaciół Ossolineum, 2003. 279 s.
42. Trzeszczyńska P. *Łemkowszczyzna zapamiętana. Opowieści o przeszłości i przestrzeni*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2013. 443 s.
43. Zięba A. *Metropolita Andrzej Szeptycki: studia i materiały*. Kraków: nakładem PAU, 1994. 274 s.
44. Zięba A. *Ukraińcy w Kanadzie wobec Polaków i Polski (1914—1939)*. Kraków: Księgarnia Akademicka, 1998. 400 s.
45. *Koczownicy Ukrainy: katalog wystawy*. Red. Jan Chochorowski. Katowice: Muzeum Śląskie, 1996. 243 s.
46. Chochorowski J. *Problem recepcji elementów kultury antycznej (greckiej) w Kotlinie Karpackiej w VI w. p.n.e. Problemy epoki brązu i wczesnej epoki żelaza w Europie środkowej. Księga jubileuszowa poświęcona Markowi Gedłowi*, Kraków, 1996. S. 115—147.

47. Madyda-Legutko R. Próba rekonstrukcji pasów z metalowymi częściami na obszarze środkowoeuropejskiego Barbaricum w okresie wpływów rzymskich i we wczesnej fazie okresu wędrówek ludów. *Przegląd Archeologiczny*. Wrocław, 1984. T. 31. S. 91—134.
48. Bodzek J. Dwa nieznanne znaleziska monet greckich z Ukrainy. *Wiadomości Numizmatyczne*. 1995 (1996). XXXIX. Z. 3—4. S. 135—138.
49. Kościoły i klasztory Lwowa z okresu przedrozbiorowego. Oprac. Andrzej Betlej. Kraków: Międzynarodowe Centrum Kultury, 2012. T. 2. 390 s.
50. Kościoły i klasztory Lwowa z wieków XIX i XX. Oprac. Andrzej Betlej. Kraków: Międzynarodowe Centrum Kultury, 2004. T. 2. 416 s.
51. Uroczystości okazjonalne we Lwowie w XVIII wieku, VELLIS QUOD POSSIS: studia z historii sztuki ofiarowane Profesorowi Janowi Ostrowskiemu. Red. A. Betlej, K. Brzezina-Scheurer, A. Dworzak, M. Fabiański, P. Krasny, M. Kurzej, D. Nestorow. Kraków, 2016. 643 s.
52. Wywiad z Andrzejem Betlejem (wywiad przepr. A. Kryvenko). Kraków, 2018. 23.05.
53. Galusek Ł., Jurecki M. Kresy na nowo odkryte: wspólne dziedzictwo Polski i Ukrainy. Kraków: Międzynarodowe Centrum Kultury, 2007. 300 s.
54. Ostrowski J. Inwentaryzacja zabytków sztuki sakralnej na kresach wschodnich dawnej Rzeczypospolitej. Dziedzictwo kresów — nasze wspólne dziedzictwo? Red. J. Purchla. Kraków, 2006. S. 281—291.
55. Dzieje Słowian w świetle leksyk: pamięci profesora Franciszka Sławskiego. Pod red. Jerzego Ruska, Wiesława Borysia, Leszka Bednarczuka. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2002. 546 s.
56. Rozmówki polsko-ukraińskie. Red. Halina Strelczuk, Olga Kamjanaja, Bożena Zinkiewicz-Tomanek. Kraków: Stowarzyszenie Współpracy Polska-Wschód, Oddział Wojewódzki, 1992. 290 s.
- Slavic cultural relations in the 17th and 18th centuries. Krakow [in Polish].
- Luzny, R. (1994). *The first millennium of Christianity (988—1988) in the territories of Eastern Slavdom. From Kievan Rus to Russia, Ukraine and Belarus. Chronicle of major historical events*. Lublin [in Polish].
- Kozik, J. (1975). Between reaction and revolution. Studies on the history of the Ukrainian national movement in Galicia in 1848—1849. *Jagiellonian University Journal. History Notebooks* (Vol. 52). Krakow [in Polish].
- Kozik, J. (1973). *The Ukrainian national movement in Galicia in 1830—1848*. Krakow: Wydawnictwo Literackie [in Polish].
- Kozik, J. (1986). *The Ukrainian National Movement in Galicia: 1815—1849*. Edmonton: Canadian Institute of Ukrainian Studies; University of Alberta.
- Serczyk, W.A. (1978). *Hajdamaky*. Krakow: Wydawnictwo Literackie [in Polish].
- Serczyk, W.A. (2001). *History of Ukraine*. Wrocław: The Ossolineum [in Polish].
- Serczyk, W.A. (1968). *Kolijivshchyna. Jagiellonian University Journal. History Notebooks* (Vol. 193) [in Polish].
- Pułaski, M. (Ed.). (1993). Materials from an international scientific conference organized by the Institute of History of the Jagiellonian University and the Fundacja im. St. Of the Baptist of the Kievan Rus in Krakow. May 28—30. 1990. *Jagiellonian University Journal. History Notebooks*, 3. Krakow [in Polish].
- Pułaski, M. (1993). Introduction. Materials from an international scientific conference organized by the Institute of History of the Jagiellonian University and the Fundacja im. St. Of the Baptist of the Kievan Rus in Krakow. May 28—30. 1990. *Jagiellonian University Journal. History Notebooks*, 3, 2—11). Krakow [in Polish].
- Moklak, J. (1997). *Lemko region in the Second Polish Republic*. Krakow: Towarzystwo Wydawnicze «Historia Jagellonica» [in Polish].
- Moklak, J., & O. Kich-Masłaj. (2007). From the editor. *Nowa Ukraina*, 1—2, 5—8. Krakow; Przemysl [in Polish].
- Nagirnyj, W. (2011). Foreign policy of the principalities of Halychyna and Volyn lands in the years 1198 (1199)—1264. Krakow: Polska Akademia Umiejetnosci [in Polish].
- Interview with Vitaliy Nagirny (interview by A. Kryvenko. (2018, 21.03). KRAKIV [in Ukrainian].
- Nowak, A. (1994). Between care and revolution: a study of the political imagination and attitudes of the Great Emigration towards Russia 1831—1849. Warszawa: Warszawska Oficyna Wydawnicza «Gryf»; Instytut Historii PAN [in Polish].
- Nowak, A. (2004). *From empire to empire. Look at the history of Eastern Europe*, Krakow: Arcana [in Polish].
- Glebocki, H. (2006). *Borderlands of the Empire: sketches and materials for the history of Russia's policy towards its periphery (XVIII—XXI century)*. Krakow: Arcana [in Polish].
- Bruski, J. (2010). *Between Prometeism and Realpolitik. II Rzeczpospolita towards Soviet Ukraine, 1921—1926*. Krakow: Towarzystwo Wydawnicze «Historia Jagellonica» [in Polish].

REFERENCES

- Lewicki, J. (2010). *The state of research on the multicultural heritage of the former Polish-Lithuanian Commonwealth* (Vol. 1). Białystok [in Polish].
- Zaszkiłniak, L. (2009). The state of research on the problems of Polish-Ukrainian agreements in the years 1939—1945 in contemporary Ukrainian historiography. *Memory and Justice*, 8/1 (14), 431—436 [in Polish].
- Roskau-Rydel, I. (1998). The state of research on the history of Lviv in 1772—1848. *Repozytorium Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie* (Pp. 263—373) [in Polish].
- Woloszyn, M. (2017). Immediately after the war: from the history of research on the Polish-Russian borderland in the years 1945—1956 (with particular emphasis on Grody Czerwieńskie). *Przegląd Archeologiczny*, 65, 199—224 [in Polish].
- Luzny, R. (1966). *Writers of the Kyiv-Mohylanka Academy and Polish literature. From the history of Polish-East*

- Bruski, J. (2000). *Petluriiwci. State Center of the Ukrainian People's Republic in exile, 1919—1924*. Krakow: Arcana, 2000 [in Polish].
- Adam Falowski. Retrieved from: <http://www.ifw.filg.uj.edu.pl/badania/publikacje/adam-falowski> (Last accessed: 25.05.2018).
- Agnieszka Korniejenko. Retrieved from: <http://www.ifw.filg.uj.edu.pl/badania/publikacje/agnieszka-korniejenko> (Last accessed: 25.05.2018).
- W. Mokry. Retrieved from: <http://yelita.pl/artykuly/art/mokry> (Last accessed: 25.05.2018).
- Mokry, W. (1997). «*Ruska Trojca*»: *the card from the history of literary life of Ukrainians in Galicia in the first half of the 19th century*. Krakow: Wydaw. Uniwersytetu Jagiellońskiego; Fund. Swietego Włodzimierza [in Polish].
- Mokry, W. (2002). *Apostolic word of John Paul II in Ukraine in 2001*. Krakow: Sz wajpolt Fiol [in Polish].
- Mokry, W. (2006). *Spiritual sources of the Orange Revolution, in Ukraine in 2004*. Krakow: Sz wajpolt Fiol [in Polish; in Ukrainian].
- Groněk, A. (Ed.). (2014). *The role of monasteries in shaping Ukrainian culture in the XI—XX centuries*. Krakow: Sz wajpolt Fiol [in Polish].
- Interview with Agnieszka Groněk (interview by A. Kryvenko). (2018, 25.04). Krakow [in Polish].
- Interview with Oksana Kowacka (interview by A. Kryvenko). (2018, 7.05). Krakow [in Polish].
- Krakowskie Zeszyty Ukrainoznawcze. Krakivs'ki ukrainoznawchi zoshyty*. (2010). (Vol. XI—XII). Krakow [in Polish].
- Smorag-Rozycka, M. (2003). *Byzantine-Russian miniatures of the Gertrude Code. On the ideological and artistic contexts of the 11th-century Kievan Rus' art*. Krakow: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego [in Polish].
- Smorag-Rozycka, M. (2001). On beauty and art in the oldest written accounts of Kievan Rus in the light of the Byzantine traditions of ekphraseis. *Ars graeca — Ars latina. Studia dedykowane Profesor Annie Różyckiej Bryzek* (Pp. 91—114). Krakow [in Polish].
- Interview with z Malgorzata Smorag-Rozycka (interview by A. Kryvenko). (2018, 8.05) [in Polish].
- Libera, Z. Retrieved from: <http://www.etnologia.uj.edu.pl/zbigniew-libera> (Last accessed: 25.05.2018).
- Libera, Z. (1995). *Folk medicine: folk reason or communal fantasy?* Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego [in Polish].
- Libera, Z. (1997). *Microcosm, macrocosmos and body anthropology*. Tarnow: Liber novum [in Polish].
- Libera, Z. (1996). *Introduction to nosology*. Wrocław: Wirydarz [in Polish].
- Libera, Z. (2003). *Healer in folk and popular traditions of the 19th—20th centuries*. Wrocław: Towarzystwo Przyjaciół Ossolineum [in Polish].
- Trzeszczyńska, P. (2013). *Lemko region remembered. Tales of the past and space*. Krakow: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego [in Polish].
- Zieba, A. (1994). *Metropolitan Andrzej Szeptycki: studies and materials*. Krakow: nakladem PAU [in Polish].
- Zieba, A. (1998). *Ukrainians in Canada towards Poles and Poland (1914—1939)*. Krakow: Księgarnia Akademicka [in Polish].
- Chochorowski, J. (Ed.). (1996). *Ukraine's nomads: catalog of the exhibition*. Katowice: Muzeum Śląskie [in Polish].
- Chochorowski, J. (1996). The problem of reception of elements of ancient (Greek) culture in the Carpathian Basin in the 6th century BC. *Problems of the Bronze Age and the Early Iron Age in Central Europe. A jubilee book dedicated to Marek Gedl* (Pp. 115—147). Krakow [in Polish].
- Madyda-Legutko, R. (1984). An attempt to reconstruct belts with metal parts in the area of the Central European Barbaricum during the Roman period and in the early stages of the Migration Period. *Przegląd Archeologiczny*, 31, 91—134. Wrocław [in Polish].
- Bodzek, J. (1995 (1996)). Two unknown finds of Greek coins from Ukraine. *Wiadomości Numizmatyczne*, XXXIX, 3—4, 135—138 [in Polish].
- Betlej, A. (Ed.). (2012). *Churches and monasteries of Lviv from the pre-partition period* (Vol. 2). Krakow: International Cultural Center [in Polish].
- Betlej, A. (Ed.). (2004). *Churches and monasteries of Lviv from the 19th and 20th centuries* (Vol. 2). Krakow: International Cultural Center [in Polish].
- Betlej, A., Brzezina-Scheurer, K., Dworzak, A., Fabianski, M., Krasny, P., Kurzej, M., & Nestorow, D. (Ed.). (2016). Occasional celebrations in Lviv in the 18th century, VELIS QUOD POSSIS: art history studies given to Professor Jan Ostrowski. Krakow [in Polish].
- Interview with z Andzajem Betlejem (interview by A. Kryvenko). (2018, 23.05). Krakow [in Polish].
- Galusek, L., & Jurecki, M. (2007). Borderlands newly discovered: common heritage of Poland and Ukraine. Krakow: International Cultural Center [in Polish].
- Ostrowski, J. (2006). Inventory of monuments of sacred art in the Eastern Borderlands of the former Polish-Lithuanian Commonwealth. Heritage of the borderlands — our common heritage? Krakow [in Polish].
- Rusek, J., Borys, W., & Bednarczuk, L. (Ed.). (2002). *The history of the Slavs in the light of the lexis: the memory of professor Franciszek Sławski*. Krakow: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego [in Polish].
- Strelczuk, H., Kamjanaja, O., & Zinkiewicz-Tomanek, B. (Ed.). (1992). *Polish-Ukrainian phrasebooks*. Krakow: Stowarzyszenie Współpracy Polska-Wschód, Oddział Wojewódzki [in Polish].